

Nyt fra Sprognævnet

2007/2 juni

Indhold

Artikler

- [Monstersammensætninger](#)

Spørgsmål og svar

- [Komma eller ej?](#)
 - [Life science eller biovidenskab?](#)
 - [Skralt eller grelt](#)
 - [Kvarter og kvartal?](#)
 - [Planke?](#)
 - [På den anden side \(set\)](#)
-

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Monstersammensætninger

Af Anne Kjærgaard og Ole Ravnholt

Sammensatte ord giver anledning til mange spørgsmål til Sprognævnet. Hvornår skrives en ordforbindelse i ét ord og hvornår i flere? Hvornår skal der være bindestreg mellem leddene i et sammensat ord?

Vi fik for nylig nogle spørgsmål om en lang række meget komplekse ordforbindelser og sammensatte ord fra det lægefaglige område, og det præger fremstillingen i det følgende, hvor vi bruger lægefaglige udtryk som eksempler.

Hovedparten af disse vanskelige ord og ordforbindelser er substantiviske (navneordsagtige), de fleste stammer oprindeligt fra engelsk, og mange af problemerne opstår fordi dansk og engelsk danner substantiviske sammensætninger og ordforbindelser på ret forskellige måder. På engelsk er det ganske almindeligt at en forbindelse af substantiver (navneord) skrives i flere ord, fx *baseline liver transaminase level*, men det er relativt sjældent på dansk hvor vi i stedet danner sammensatte ord: *baselinelevertransaminaseniveau* - hvis vi da ikke vælger at skrive helt om for læselighedens skyld: *niveauet for levertransaminase*

før behandlingen. Som det fremgår, kan det føre til monstrøst lange og vanskeligt læselige sammensætninger hvis oversættelsen slavisk kopierer den rækkefølge som ordene og orddelene har på engelsk.

For at skrive mundret og læseligt dansk og undgå monstresammensætninger må oversætteren tage stilling til i hvert fald tre typer af problemer i forbindelse med komplekse ordforbindelser:

1. Skal en given ordforbindelse skrives i ét eller flere ord?
2. Kan man med fordel opløse en given ordforbindelse i stedet for at danne sammensætninger?
 - a. ved hjælp af præpositioner (forholdsord)?
 - b. ved at danne eller finde danske adjektiver (tillægsord) til de engelske substantiver?
3. Skal der bruges bindestreg i en given ordforbindelse der skal skrives i ét ord?

1. I ét eller flere ord (§ 18)

Man møder af og til det synspunkt at det er reglerne om sammenskrivning af sammensatte ord (§ 18 og 19 i retskrivningsreglerne i Retskrivningsordbogen) der er problemet, og at man derfor burde afskaffe dem og generelt tillade særskrivning af sammensætningsleddene. Tendensen er jo alligevel, siger man, at særskrivning breder sig. Men det ville ikke løse problemet, for trykforholdene viser at der faktisk kun er ét ord, og det bør skriftsproget jo vise. Der er forskel på *informationsteknologi* og (dagbladet) *Informations teknologi*, ikke bare i skriftsproget, men også i talen. *Informationsteknologi* har nemlig enhedstryk, dvs. reduktion af trykket på andet led i forbindelsen, mens *Informations teknologi* har lige stærkt tryk på begge led. På engelsk viser fraværet af enhedstryk derimod at der faktisk er tale om forbindelser af flere ord, og derfor er det naturligt at sådanne ordforbindelser skrives i flere ord.

Reglerne om særskrivning og sammenskrivning af ordforbindelser findes i § 18 og 19 i retskrivningsreglerne. § 18 handler om de tilfælde hvor skrivemåden afhænger af udtalen, og § 19 om de tilfælde hvor skrivemåden ikke afhænger af udtalen (fx *indenfor* og *inden for*). I de sammenhænge vi har med at gøre her, er det især reglerne i § 18 der er relevante, for det er især dem der skal anvendes ved nye ordforbindelser.

I disse regler beskrives sammensatte ord altid som toleddede, og man taler derfor om *første* og *andet (sammensætnings)led*. Med andre ord kan forbindelser af tre eller flere ord i princippet altid opløses i to led, der hver for sig kan optræde som enkeltord. Disse ord kan så opløses i to led osv., indtil man når et niveau hvor ordene ikke længere kan deles op på denne måde. Fx består ordet *folkesundhedsvidenskab*, 'videnskab om folkesundhed', af tre ord: *folk*, *sundhed* og *videnskab*, men er sammensat af to led: *folkesundhed* og *videnskab*, hvoraf det første igen er sammensat af *folk* og *sundhed*. Ordets struktur er altså således:

(folk + sundhed) + videnskab

Det giver ikke på forhånd sig selv at det er sådan. Ordet *folkesundhedsvidenskab* kunne

have været dannet i analogi med *folkemedicin* af ordene *folk* og *sundhedsvidenskab* og med strukturen:

folk + (sundhed + videnskab)

Ordet *folkemedicin* bruges ifølge Den Danske Ordbog (bd. 2, 2004) om 'folkelige helbredelsesmetoder som er gået i arv fra generation til generation, men som ofte ikke anerkendes af den etablerede lægevidenskab', altså om kloge mænd og koners traditionelt rodfæstede virksomhed i modsætning til lægers videnskabeligt begrundede. Så selv om betydningen af *medicin* kan gengives som 'sundhedsvidenskab', falder betydningerne af *folkesundhedsvidenskab* og *folkemedicin* ikke sammen, fordi *folk* hører til *folkesundhed*, ikke til *-videnskab*.

Man kan med andre ord ikke altid afgøre grænsen mellem de to led i en sammensætning ud fra sin viden om hvordan sproget er indrettet, for det giver somme tider flere muligheder. I mange tilfælde skal man også vide noget om hvordan verden er indrettet. Fx er det nyttigt at vide at det ovennævnte *levertransaminaseniveau* måles i blodet eller lymfen, ikke i leveren, for ellers kunne betydningen have været 'niveauet for transaminase i leveren', men der er faktisk tale om 'niveauet for levertransaminase i blodet/lymfen'.

I de to nævnte tilfælde ville forskellen ikke have konsekvenser for hvordan ordene skrives, for der er ikke noget grundlag for bindestreger i dem, men reglerne om anvendelsen af bindestreger i sammensætninger kan afhænge af sådanne forskelle: En *type 2-diabetes-patient* er en 'patient med type 2-diabetes', hvorimod en *type 2-diabetespatient* - hvis det ord fandtes - ville have været en 'diabetespatient af type 2' (se nedenfor).

Hovedreglen i § 18 er at ordforbindelser der har hovedtryk på første led og bitryk på andet led, skrives i ét ord, mens ordforbindelser der har lige stærkt tryk på begge led, skrives i to (eller flere) ord. Det samme gælder de fleste ordforbindelser der har hovedtryk på andet led, men det fremgår kun indirekte, nemlig af nogle af eksemplerne i bindestregsreglerne (fx *P 1*, *Tv 2*, *cordon bleu*, *pommes frites*). Strengt taget er det altid en bestemt stavelse der bærer trykket, men når vi siger at et af leddene i en ordforbindelse har tryk, så betyder det at det pågældende led indeholder en trykstærk stavelse. (Et ord eller en orddel der bærer tryk, markeres i det følgende med **fed**. Da det i denne sammenhæng ikke er relevant hvilken stavelse der bærer trykket, markeres hele ordet eller orddelen som trykbærende: ***diabetesp**atient*, ikke *diabet**e**s**p**atient*.)

Hvis vi bygger ordet *folkesundhedsvidenskab* op fra neden i stedet for at bryde det ned fra oven, som vi gjorde før, så får vi følgende proces: *Folk* og *sundhed* danner en forbindelse hvor første led har hovedtryk, dvs. bevarer det tryk som det ville have hvis det forekom alene i en ytring, og hvor andet led har reduceret tryk: *folkesundhed*. Denne trykfordeling indebærer at forbindelsen skal skrives i ét ord. *Folkesundhed* og *videnskab* danner på samme måde en forbindelse med hovedtryk på første led og trykreduktion på andet: *folkesundhedsvidenskab*.

2. Opløsning af komplekse ordforbindelser

På engelsk er det lettere at anvende substantiver med adjektivisk funktion end på dansk,

jf. fx *motor neuron*. Hvis man vil undgå monstersammensætninger på dansk, kan man ofte anvende omskrivninger, fx kan man forsøge at danne adjektiver af substantiverne ved afledning, eller man kan knytte substantiverne sammen ved hjælp af præpositioner (forholdsord). Det svarer til at en oversætter må tage hensyn til at sætningsleddenes rækkefølge ikke er den samme i engelsk og dansk: *Tomorrow he will be here* oversættes ikke til *I morgen han vil være her*, men til *I morgen vil han være her*.

Et ord som *serumkreatininkoncentration* (*Serumkreatininkoncentrationen bør bestemmes regelmæssigt*) skal skrives i et ord uden bindestreger eller andre opdelinger der kan hjælpe læseren. Men det kan uden tab af information omskrives til det noget mere mundrette og læsbare *koncentration af serumkreatinin*. Ligeledes vil et ord som *proteinasehæmmerkompleks* ofte med fordel kunne omskrives til *kompleks af proteinasehæmmere*. *Rabiesvirusinfektion* kan blive til *infektion med rabiesvirus*, og *nettojernudskillelse* til *nettoudskillelse af jern* (eventuelt med en bindestreg ifølge § 57.8: *netto-udskillelse*; se nedenfor).

Vi så før at engelsk *baseline liver transaminase level* kan oversættes til det ret ulæselige *baselinelevertransaminaseniveau*. Hvis man vil undgå det, kan man dels opløse som ovenfor: *baselineniveau for levertransaminase* er allerede bedre. Men man kan også forsøge at finde et andet ord for *baseline*, enten et mere læseligt førsteled, fx *basis-*, *grund-*, *reference-* eller et adjektiv, fx *basalt*, *grundlæggende*. Eller man kan skrive endnu mere om: *niveauet for levertransaminase før behandlingen*. Det er lidt længere, men lettere at læse for de fleste.

Men også konstruktioner med lange ophobninger af adjektiver kan være ret vanskelige at håndtere. Det er almindeligt i lægesproget at skrive fx *Effekten blev vurderet i fire placebo-kontrollerede, dobbeltblindede, randomiserede kliniske fase II- og III-forsøg*, og derfor må det også være acceptabelt i interne, faglige sammenhænge. Men i henvendelser til en bredere offentlighed kan man med fordel omskrive, og her kan en relativsætning være nyttig: *Effekten blev vurderet i fire kliniske fase II- og III-forsøg der var dobbeltblindede, randomiserede og kontrolleret for placeboeffekt* (eventuelt med en bindestreg ifølge § 57.8: *placebo-effekt*; se nedenfor). Hvis man accepterer sådanne komplekse konstruktioner i den interne sprogbrug, så bør man være opmærksom på risikoen for at den interne sprogbrug smitter af på den offentlige.

3. Bindestreger i sammensætninger

Orddelene i en sammensætning skal i nogle tilfælde knyttes sammen med en bindestreg. I det følgende redegør vi for hvornår det er tilfældet. Tallene i parentes ved overskrifterne henviser til paragrafferne i retskrivningsreglerne i Retskrivningsordbogen. Til sidst beskriver vi to sejlivede misforståelser der eksisterer om brugen af bindestreger i sammensætninger.

Sammensætninger med forkortelser (§ 57.3)

Når man laver sammensætninger med en forkortelse, skal forkortelsen knyttes sammen med resten af sammensætningen med en bindestreg, fx i sammensætningen *CEE-østrogener*. Det er uden betydning om forkortelsen skrives med små eller store bogstaver.

Derfor skal der også være bindestreg i forkortelser med fx *dna* (der ifølge Retskrivningsordbogen skrives med små bogstaver), som fx i *dna-analyse*. Reglen om at der skal være en bindestreg mellem forkortelsen og resten af sammensætningen, gælder i øvrigt uanset om forkortelsen er første- eller sidsteled. Således skal der også være bindestreg i en sammensætning som *anti-TNF*.

Sammensætninger med taltegn og symboler (§ 57.4)

Der sættes også bindestreg mellem symboler og taltegn og sammensætningens øvrige dele som fx i *β-rytme*, *γ-stråling* og *4-aminobutansyre*.

Når man er klar over at forkortelser, taltegn og andre symboler altid skal knyttes til andre dele af sammensætningen med en bindestreg, kan man så småt give sig i kast med mere komplekse sammensætninger der både består af forkortelser og symboler, fx *TNF-antistoffer* og *7-TM-receptorer*.

Sammensætninger med sidestillede led (§ 57.5)

Det volder sjældent de store problemer at identificere taltegn og symboler i sammensætninger, og det lader sig i reglen også entydigt afgøre om noget er en forkortelse eller ej. De såkaldte *sammensætninger med sidestillede led* kan være noget vanskeligere at identificere fordi man her må vurdere hvilket forhold der er mellem sammensætningsleddene. *Hjerte-kar-sygdom* er et eksempel på en sammensætning med sidestillede led. En *hjerte-kar-sygdom* er nemlig en sygdom der vedrører både hjertet og blodkarrene. Det vil sige at leddene *hjerte* og *kar* er betydningsmæssigt sidestillede i sammensætningen, og det markerer man ved at sætte en bindestreg mellem de to led (vi vender tilbage til den sidste bindestreg i sammensætningen nedenfor).

For at kunne vurdere om der er tale om en sammensætning med sidestillede led, er det således afgørende at kende til betydningen af ordet. For en lægmand kunne *pulmonalarteriel hypertension* fx godt have været forhøjet blodtryk der er knyttet til både lungerne og pulsårerne, og så skulle der have været en bindestreg: *pulmonal-arteriel hypertension*. Men sådan er det ikke: *Pulmonalarterien* er den medicinske betegnelse for lungepulsåren, og *pulmonalarteriel hypertension* - uden bindestreg - er betegnelsen for forhøjet blodtryk i lungepulsåren.

Gruppesammensætninger (§ 57.7)

I den medicinske terminologi, såvel som i almensproget, eksisterer der en række sammensætninger hvor første eller sidste led i sammensætningen skrives i mere end et ord. I sådanne tilfælde sættes der en bindestreg mellem sammensætningsdelene. Fx skriver man *vitamin K* i to ord når det optræder uden for en sammensætning. *Vitamin K* skrives derfor også i to ord når forbindelsen indgår som led i en sammensætning, som fx i *vitamin K-antagonister*.

Sammensætninger hvor førsteleddet indeholder en bindestreg (§ 57.7.a)

I nogle sammensætninger indeholder første- eller sidsteleddet en bindestreg. Det gælder fx i *hjerte-kar-sygdomme* hvor førsteleddet *hjerte-kar* er en sammensætning med

sidestillede led og derfor har bindestreg. I sådanne tilfælde hvor enten første- eller sidsteleddet indeholder en bindestreg, skal der også være en bindestreg mellem første- og sidsteleddet. Det vil sige at når *hjerterkar* indgår i en sammensætning, er der yderligere en bindestreg i denne, som fx i *hjerterkar-afdeling*. På samme måde gælder det fx at en tumor der består af a-celler, er en *a-celle-tumor*. Førsteleddet (*a-celle*) er nemlig i sig selv en sammensætning der indeholder en bindestreg, og derfor skal der også en bindestreg mellem første- og andetleddet, dvs. *a-celle* og *tumor*.

I stedet for fælles ord del (§ 57.2)

Der skal også bruges bindestreg når to eller flere sammensatte ord har en fælles del som kun bliver nævnt en gang. I stedet for det noget omstændelige *alfarytme*, *betarytme* og *deltarytme* kan man altså vælge at skrive *alfa-*, *beta-* og *deltarytme*, hvor bindestregen efter *alfa* og *beta* markerer at en del af sammensætningen først nævnes senere. Denne regel om bindestreg gælder naturligvis også hvis sammensætningen i forvejen indeholder en bindestreg. I stedet for at skrive *a-rytme*, *β-rytme-* og *d-rytme* kan man nøjes med at nævne den fælles ord del *rytme* en enkelt gang ved at skrive *a-*, *β-* og *d-rytme*

Fordomme om bindestreger

Det er vores erfaring at mange sprogbrugere tror at der gælder andre regler for brugen af bindestreger i sammensætninger end der faktisk gør. I det følgende berører vi kort de to hyppigste misforståelser.

Fordom et - bindestreg ved led af udenlandsk oprindelse og ved navne

Den første fordømme går ud på at der skal være en bindestreg når det ene eller begge led i en sammensætning er af udenlandsk oprindelse, fx engelsk, eller når førsteleddet er et navn. Der er imidlertid tale om en misforståelse, for der gælder helt de samme regler for disse sammensætninger som for andre sammensætninger. Således skrives sammensætninger med fx det engelske *flow* uden bindestreg, altså *flowmeter* og *flowcytometri*. Ligeledes skrives sammensætninger med navne uden bindestreg som i fx *dopplereffekt*, *donnanligevægt* og *røntgenstråler*.

Fordom to - bindestreg når sammensætningen er meget lang

Den anden fordømme går ud på at der skal indsættes en bindestreg når det sammensatte ord bliver meget langt. Det er imidlertid en misforståelse at ord over en bestemt længde, fx *poteinasehæmmerkompleks*, skal have indsat en eller flere bindestreger. Reglen er derimod at sammensætninger med usædvanlige eller svært læselige ord- og bogstavsammenstød *kan* skrives med bindestreg for tydelighedens skyld (Retskrivningsordbogen, § 57.8). Det er altså aldrig obligatorisk med en bindestreg, men det kan være en god ide hvis sammensætningen indeholder ord- eller bogstavsammenstød der er usædvanlige, eller som man forventer at læseren af teksten vil have svært ved at overskue hvis der ikke er indsat en eller flere bindestreger. Fx gælder det for *nettoudskillelse*, *placeboeffekt* og *doorbellfænomen* at bogstavkombinationerne *ou*, *oe* og *llf* er ualmindelige på dansk, og det er derfor rimeligt at skrive *netto-udskillelse*, *placebo-*

effekt og doorbell-fænomen.

Anne Kjærgaard (f. 1977) er ph.d.-stipendiat i Dansk Sprognævn

Ole Ravnholt (f. 1948) er seniorforsker i Dansk Sprognævn

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Spørgsmål og svar

Komma eller ej?

Spørgsmål: Det, jeg slet ikke forstår, er, hvordan det ny komma som hovedprincip kan adskille et udvidet grundled fra sit tilhørende udsagnsord, fx i "Bogen vi læser, er god". Kan man ikke bare springe det over? Hvorfor skal der ikke sættes komma foran et sætningsformet adverbial? Og var det i grunden ikke et rent luftnummer, der foregik, da det traditionelle komma og det nye komma for tre år siden fusionerede?

Svar: Komma efter sætningsudvidet grundled har man jo altid sat, hvad enten man brugte traditionelt eller nyt komma, og det gør du da også selv i sætningen du rejser din indvending i:

Det, jeg slet ikke forstår, er ...

Du foreslår at springe begge kommaer over, dvs. at skrive

Det jeg slet ikke forstår er ...

Bogen vi læser er god.

Det ser umiddelbart overskueligt ud i ovenstående korte sætninger, men selv meget lange grundledsudvidede ledsætninger skulle vel i så fald ikke afsluttes med komma, fx

Mænd der drikker mere end 21 genstande om ugen og ryger en pakke Cecil om dagen () risikerer at få helbredsproblemer.

En løsning kunne være at man ved kommatering skal sondre mellem lange og korte ledsætninger. Men det giver så åbenlyse teoretiske og praktiske problemer at det næppe er hensigtsmæssigt. Hvordan skulle man trække grænsen mellem korte og lange sætninger? Efter antal ord eller bogstaver? Hvilke andre indikationer skulle man bruge for at karakterisere en sætning som lang eller kort?

Det Sprognævnet anbefaler, er som anført i Retskrivningsordbogen § 49-50 altid at sætte slutkomma efter en ledsætning, men som hovedregel ikke at sætte startkomma, altså ikke at sætte startkomma i *Bogen () vi læser, er god* eller *Det () man hører, er man selv*. Ved at droppe startkommaet reducerer man antallet af kommaer betragteligt og skaber mere læselige tekster. Dertil kommer at man slipper for at tage stilling til hvor startkommaet skal stå, fx i sætninger af typen

Kortet åbnes ved at man afriver kanten.

Dette problem er velkendt og skaber mange fejl.

Du undrer dig også over at der ikke sættes komma foran et sætningsformet adverbial (biled), fx i *Du får kaffe () når du kommer*, når et sådant adverbial er markeret med komma hvor det står først i sætningen, fx i *Når du kommer, får du kaffe*.

Kommaet efter ledsætningen er et slutkomma som man efter reglerne altid skal sætte der hvor en sætning slutter, hvis der ikke skal være et andet tegn, fx et punktum. Et ledsætningsformet adverbial er mere integreret i helsætningen når det står på sin normale plads til sidst end når det står forrest i sætningen. I Erik Hansens 'Dæmonernes port - materiale til studiet af dansk sprog' (5. udgave, 2006, s. 46 ff.) anføres at adverbialer - når der ses bort fra de såkaldte centraladverbialer (sgu, nok, aldrig m.fl.) - normalt står sidst i sætningen, men at de også kan stå i det såkaldte 'forfelt'.

Kommaet efter ledsætningen i forfeltet markerer afslutningen på en informationsmæssig enhed, nemlig adverbialet. I talesproget viser afslutningen på adverbialet sig ved at der kan være en lille afbrydelse på dette sted. Derimod er der normalt ikke nogen mulighed for afbrydelse foran adverbialet når det står sidst. Reglen om at der skal sættes komma hvor en ledsætning slutter, men ikke hvor den begynder, får altså støtte fra andre grammatiske forhold end sætningens afslutning.

I et sprog som engelsk, hvor der ikke bruges startkomma, sættes der ikke komma foran et sætningsformet adverbial der fx indledes med *when*, men typisk efter et sådant adverbial for at signalere en 'weak interruption' (se 'The Penguin Guide to Punctuation' af R. L. Trask, 1997, s. 30). Altså: Adverbialet er også her mere løst tilknyttet når det står først end når det står sidst. Eksempler:

I'll show you the garden when it stops raining.

When it stops raining, I'll show you the garden.

Endelig hævder du at det var et "rent luftnummer" der foregik da det traditionelle komma og det nye komma for tre år siden fusionerede. Selvom kommasituationen grundlæggende var den samme efter fusionen som før, var der nu ikke tale om noget luftnummer. Sprognævnet mente at der kunne skabes ro om kommasagen hvis der ikke var tale om to væsensforskellige systemer men om valgfrihed inden for ét system. Der er forskel på at have to separate kommasystemer og kun ét hvori en enkelt af reglerne er valgfri. Fokus er dermed sat helt klart på at det er startkommaet der deler vandene. Dette komma kan man fortsætte med at sætte som det er blevet gjort traditionelt, men man kan også undlade at sætte det, og det er det Sprognævnet anbefaler.

NDN og SKA

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Life science eller biovidenskab?

Spørgsmål: Vi skal finde et nyt navn til vores institution. Kan Sprognævnet hjælpe med at finde en oversættelse af *life science* til dansk - *Det levendes videnskab* eller *livsvidenskab* rummer vel ikke helt det samme, eller gør det? Hvordan kan man definere begrebet *life science*? Og kan I komme med en vurdering af hvor lang tid det tager at introducere nye ord i det danske sprog? Vores håb er at I med jeres erfaring kan drage paralleller til andre lignende tilfælde.

Svar: For det første spørgsmålet om en mulig dansk ækvivalent til *life science*. Sprognævnets holdning er at det er problematisk, ud fra et sprogligt synspunkt, at bruge den engelske betegnelse *life science* på dansk, idet ordet vanskeligt lader sig bøje på dansk. Det vil endvidere skabe problemer mht. afledninger fx fra substantiv til adjektiv, jf. *videnskab* - *videnskabeligt*. Vi vil derfor foreslå at man bruger betegnelsen *biovidenskab*, som både kan bøjes og afledes efter det normale danske mønster. Vi har også overvejet ordet *livsvidenskab*, men det giver hos nogle (forstyrrende) associationer til livsfilosofi.

Det kan tilføjes at der findes ca. 12.700 forekomster af *biovidenskab* på internettet når man med Google søger på danske sider. Desuden oversættes *life sciences* altid til *biovidenskab* i EU-sammenhænge.

For det andet spørgsmålet om en definition af *life science*. Vi har fundet definitioner af *life sciences* (flertalsformen) i enkelte engelske ordbøger. I Macmillans English Dictionary (2002) defineres det som "subjects that involve the study of people, animals and plants" ('fag som omfatter studiet af mennesker, dyr og planter'). I The New Oxford Dictionary of English (1998) defineres det som "the sciences concerned with the study of living organisms, including biology, botany, zoology, microbiology, physiology, biochemistry, and related subjects. Often contrasted with *physical sciences*" ('videnskaber som beskæftiger sig med studiet af levende organismer, inklusive biologi, botanik, zoologi, mikrobiologi, fysiologi, biokemi og beslægtede emner. Ofte i modsætning til de fysiske videnskaber').

Et andet bud på en definition kommer fra den tysksprogede del af Wikipedia, som i oversættelse er følgende:

En gruppe naturvidenskabelige forskningsretninger med stærk interdisciplinær orientering som (ikke udelukkende, men overvejende) beskæftiger sig med anvendelsen af videnskabelige erkendelser fra den moderne biologi, kemi og humanmedicin såvel som tilgrænsende områder; desuden arbejdes der målrettet ud fra et markedsøkonomisk mål (i modsætning til grundforskningens mål). På tysk bruges også betegnelsen *biovidenskab* (*Biowissenschaften*).

I den tyske ordbog Das Grosse Fremdwörterbuch (Duden 1994) defineres *Biowissenschaften* som "Gesamtheit der zur Biologie gehörenden Wissenschaftszweige" ('helheden af de discipliner der hører til biologien').

Life science er ikke med i danske ordbøger, men i avisdatabasen InfoMedia kan man se hvordan det bruges på dansk.

Så vidt vi kan se af eksempler fra InfoMedia, anvendes *life science* i almensproget på to delvist forskellige måder.

1. Inden for den markedsøkonomiske verden om biotekvirksomheder, dvs. bioinformatik, bioteknologi og genomforskning samt stamcelleteknologi. Et eksempel fra Berlingske Tidende:

Seniorpartner i Novo A/S og formand for venturekapitalisternes brancheforening, Danish Venture Capital and Private Equity Association (DVCA) Ulrik Spork konstaterer endvidere, at life science markedet aldrig har været billigere end nu.

»Vi er indstillet på fortsat at accelerere aktiviteten i 2004. For life science har efter min mening bevist, at segmentet skaber værdier, og der ligger stadig et stort utappet potentiale i life science,« siger han til tidsskriftet Venture og konstaterer, at danske medicovirksomheder har gode forudsætninger for at samarbejde med virksomheder på det vigtige amerikanske marked.

Et eksempel på en life science-virksomhed er dansk-amerikanske Arcadia, som fornylig blev noteret på den amerikanske vækstbørs Nasdaq. (Berlingske Tidende 13. september 2004).

2. Inden for universitetsforskning om "sundhed og naturvidenskab", desuden menes "forskning i alt levende fra dyre-, plante- og menneskelivet med særlig fokus på forebyggelse og helbredelse af sygdomme". Desuden præciserer følgende citat hvor mange discipliner det omfatter:

Life Science-området kobler de traditionelle KVL-fag - veterinærmedicin, plante- og jordbrugsvidenskab, fødevarer og ernæring - med fagområder som bl.a. bioteknologi, medicin, farmaci, biologi, folkesundhed, miljø og kemi. (Jyllands-Posten 14. sept. 2006).

Man skal altså være bevidst om at man ved at bruge *life science* kan vække associationer til bioteknologiselskaber og mulighederne for at anvende forskningen markedsøkonomisk.

For det tredje spørgsmålet om hvor længe ord og begreber er om at få fodfæste. Der har været et lignende spørgsmål om faget *folkesundhedsvidenskab*. Ordet, som er en ækvivalent til engelsk *science of public health*, er nu etableret i dansk. Det bruges konsekvent inden for de undervisnings- og forskningsinstitutioner som står for uddannelse og forskning i faget. Ordet blev introduceret omkring 1995. Slår man op i InfoMedias avisdatabase, kan man se at allerede fra 1997 var der ca. 30 eksempler på ordet. Og allerede da blev *folkesundhedsvidenskab* brugt uden nogen forklarende reference til *science of public health* eller andre forklaringer. I 2005 og 2006 er der ca. 150 artikler med ordet *folkesundhedsvidenskab* om året.

Det kan være afgørende for hvor hurtigt og godt en ny betegnelse slår an i sproget, om der i faglige kredse er tilslutning til jeres institutions nye navn. Det vil derfor være tilrådeligt at man blandt fagfolk laver en form for høring for at sikre en god opbakning til det nye navn - ikke mindst hvis det kommer til at omfatte det forholdsvis nye ord *biovidenskab* som en dansk ækvivalent til *life science*.

IEM

Til indholdsfortegnelsen

Skralt eller *grelt*?

Spørgsmål: På mit arbejde er vi kommet til at diskutere om det hedder at *det står skralt* eller *grelt til*. Hvad siger Sprognævnet?

Svar: Traditionelt hedder det *det står skralt til*, men *grelt* har også en vis udbredelse og kan også bruges. Der er i øvrigt noget der tyder på at *det står grelt til* er en omdannelse af *det står skralt til*.

Adjektivet *skral* betyder ifølge Den Danske Ordbog (bd. 5, 2005) bl.a. 'i en dårlig eller utilfredsstillende forfatning', som fx i citatet *han var så skral og hjælpeløs*. Om udtrykkene *det står skralt til* og *det er skralt (med)* står der at de betyder at 'det er en utilfredsstillende situation der er præget af knaphed (på)'. Udtrykket er desuden nævnt i Retskrivningsordbogen (3. udg., 2001) og forekommer i et eksempel i Politikens Nudansk Ordbog med etymologi (3. udg., 2005) under opslagsordet *skral*.

Adjektivet *grel* kan ifølge Den Danske Ordbog (bd. 2, 2004) bl.a. betyde 'særlig slem, stødende eller grov i sammenligning med noget andet', som fx i *et grelt eksempel*. Formuleringen *det står grelt til* er ikke behandlet særskilt i ordbogen, men med udgangspunkt i betydningen af *grel* kan man sagtens sige at *det står grelt til* (med noget) - såvel som man fx kan sige at *det står sløjt til*.

Sprognævnet vurderer at begge udtryk er veletablerede og næsten - hvis ikke helt - synonyme. I avisdatabasen InfoMedia kan man finde 12 forskellige eksempler på *det står grelt til* og 16 eksempler på *det står skralt til* i artikler fra det sidste halvandet år. Desuden er der tilsammen 2 forekomster af *det står grelt til* i tekstsamlingerne Korpus 2000 og Korpus 90, mens der er en enkelt forekomst med *skralt*. Fundene på InfoMedia viser desuden at udtrykkene er betydningsmæssigt tæt beslægtede, som fx i de følgende citater:

Det står grelt til i Å-stersund, som har lukket 13 mål ind i de seneste fem kampe, og blot er lige over stregen (B.T.28.6.2006).

Ifølge Rifbjerg står det i det hele taget skralt til med nationen: 'Ved hjælp af et ideologisk marketingsfirma udruget og bestyret af familien Krarup er det lykkedes at spole Danmarkshistorien tilbage til et punkt, hvor man har bildt en stor del af befolkningen ind, at vi er den samme nation som i 1849, 1864 og 1945' (Ekstra Bladet 4.12.2005).

Som det fremgår af citaterne, betyder udtrykkene noget i retning af at det står 'sløjt' eller 'dårligt' til med noget uanset om man bruger *grelt* eller *skralt*. Med udgangspunkt i oplysningerne i Den Danske Ordbog er der dog måske tale om en nuanceforskel i betydningerne. Som påpeget ovenfor betegner *skral* at noget er dårligt eller utilfredsstillende, mens *grel* tilsyneladende er en tand værre idet det betegner at noget er

særligt slemt, stødende eller groft.

De to udtryk kan naturligvis være opstået uafhængigt af hinanden, men der er en række træk ved dem der gør det værd at overveje om det ene udtryk skulle være en omdannelse af det andet. Ud over at de betydningsmæssigt ligger tæt på hinanden, minder *grelt* og *skralt* også lydligt meget om hinanden. Ifølge Den Store Danske Udtaleordbog (1991) udtales a'et i *skral* og e'et i *grel* som hhv. a'et i *ralle* og æ'et i *træffe*. Disse to vokallyde minder meget om hinanden, og udtaleordbogen anfører desuden at nogle, særligt yngre, udtaler begge ord med den samme vokallyd, nemlig som a'et i *ralle*. Eftersom k'et i *skral* udtales som g, er det dermed, i hvert fald hos nogle sprogbrugere, kun fraværet eller tilstedeværelsen af en s-lyd der adskiller de to ord. Udtrykkene ligner altså hinanden til forveksling, både hvad angår betydning og udtale, og følgende to forhold tyder da også på at *det står grelt til* er en omdannelse af *det står skralt til*:

For det første behandles *det står skralt til* i flere ordbøger som et fast udtryk. Ud over de allerede nævnte, nemlig Den Danske Ordbog, Nudansk Ordbog og Retskrivningsordbogen, forekommer der også et citat med udtrykket i Ordbog over det danske Sprog, nemlig "staa det skralt til med Kundskaberne, skal det staa endnu daarligere med Sæderne" (bd. 19, 1940). Noget tilsvarende gælder ikke for *det står grelt til* der ikke behandles som et fast udtryk i nogen af ordbøgerne. Det kan hænge sammen med at vendingen er af nyere dato og derfor endnu ikke har fundet vej til ordbøgerne. At udtrykket med *grel* tilsyneladende er relativt nyt, beviser naturligvis ikke at det er en omdannelse, men det viser i hvert fald at det næppe forholder sig omvendt - altså at *det står skralt til* skulle være en omdannelse af *det står grelt til*.

For det andet spiller *skral* en lidt speciel rolle i moderne dansk. Inden for det sidste halvandet år forekommer ordet 94 gange i InfoMedia og udelukkende i formen *skralt*. I 92 af tilfældene fungerer ordet adverbialt i forbindelse med verberne *stå*, *være* og *se*. Det vil sige at det forekommer i forbindelser som *det stod skralt til*, *det var skralt med* og *det ser skralt ud*. Det betyder at hvis man ikke lige kender et af disse udtryk - der i øvrigt ikke forekommer udpræget hyppigt i InfoMedia - så kender man højst sandsynligt ikke ordet *skral*. Anderledes forholder det sig med *grel*. Formerne *grel*, *grelt* og *grelle* forekommer ca. 1400 gange inden for det sidste halvandet år og er ikke snævert knyttet til enkelte ord eller ordforbindelser. Det er således muligt at *det står grelt til* (og beslægtede udtryk, fx *det ser grelt ud*) er opstået fordi mange sprogbrugere ikke kender ordet *skral* og derfor tror der er tale om det betydningsmæssigt og lydligt beslægtede *grel* - både når de hører udtrykket, og når de selv anvender det.

AK

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Kvarter og kvartal?

Spørgsmål: Vi udgiver en brochure hvor semestrene er inddelt i "kvarterer". Er det korrekt?

Svar: Nej, semestre inddeles almindeligvis i *kvartaler*. Ordet *kvarter* betyder 'tidsperiode på en fjerdedel af en time', dvs. 15 minutter. Et *kvartal* betyder 'et kvart år', dvs. tre måneder (Den Danske Ordbog, bd. 3, 2004). På engelsk kan ordet *quarter* derimod betyde 'et tidsrum af tre måneder' (jf. The New Oxford Dictionary of English, 1998). Men den brug af ordet vil være misvisende i dansk, så den er der ingen grund til at indføre. Brugen synes da heller ikke at være meget udbredt. På internettet har vi kun fundet enkelte eksempler, alle fra universitetsinformationer fra de naturvidenskabelige fakulteter, fx fra Aarhus Universitet, Institut for Fysik og Astronomi, der i en informationskrivelse til de studerende formulerer det således: *Astrofysik 2. kvarter ved Jørgen Christensen-Dalsgaard; Eksperimentelle øvelser 2. og 4. kvarter ved Helge Knudsen, eller De kommende skemaer for 3. og 4. kvarters overbygningskurser på Datalogisk Institut osv.*

Foruden tidsbetydningen bruges ordet *kvarter* i dansk i forskellige betydninger der alle har noget med 'fjerdedelen af noget' at gøre, og som kan føres tilbage til middelalderlatin *quartarium*, latin *quartarius* 'fjerdedelen af et mål', således om et område, en afdeling, del, parti af et hele, specielt om hver af de (egentlig fire) dele hvori en by inddeles, bydele, jf. fx sammensætninger som *fattigkvarter*, *arbejderkvarter* efter befolkningssammensætningen, eller *industrikvarter*, *handelskvarter* efter hvilke erhverv der især praktiseres i den pågældende bydel, eller *yderkvarter* efter den geografiske placering i forhold til byens centrum; desuden bruges ordet om hver af månens fire faser. Et velkendte citat stammer fra Ludvig Holbergs Barselstuen, 1723: det mindre Nattens Lius, jeg meener *Maanen ... naar den er udi sit Qvarteers Førsthed* (jf. Ordbog over det danske Sprog, bd. 11, 1929).

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Planke

Spørgsmål: Jeg har i den senere tid flere gange hørt udsagnsordet *planke* brugt i betydningen 'stjæle, hugge' eller lignende, fx *ideen er planket fra NN*. Jeg kender ellers kun udtrykket *at planke den*. Er der tale om en nyere brug af ordet *planke*?

Svar: Ja, det er der formodentlig. Ordet *planke* er med i Den Danske Ordbog (bind 4, 2005) med betydningsforklaringen 'tilegne sig noget på uretmæssig el. ureglementeret måde; snyde sig til noget'. Som synonyme nævnes *stjæle* og *kopiere*, og betydningen er illustreret med eksemplet *jeg havde ret - desserten var planket med hud og hår fra Søllerød Kros glimrende dessertkøgebog* (Berlingske Tidende, 1998). Ordet karakteriseres som *slang*, og den ældste ordbog vi har kunnet finde ordet i, er da også netop en slangordbog. I Politikens Slangordbog har man således siden 4. udgave fra 1993 kunnet finde *planke* med betydningsforklaringen 'få fat i noget på ureglementeret vis, snyde sig til noget'. Eksemplet er *han plankede sin opgave fra sin søster*.

Ordet kan dog føres (lidt) længere tilbage end 1993. De ældste skriftsproglige eksempler vi kender, er således fra slutningen af 1980'erne:

Planker Larsen Bossen .. TV-avisen bragte i går et indslag om problemet, hvor man påpegede den store lighed mellem Kim Larsens 'Papirklip' sang og en melodi på en piratplade med Bruce Springsteen (Ekstra Bladet 12.10.1987).

Stones havde et tidligt hit med den sang, som de plankede fra Bobby Womack (Ekstra Bladet 8.12.1989).

I talesproget er ordet sandsynligvis ældre

Hvordan betydningen 'stjæle' , 'kopiere' eller 'snyde sig til noget' er opstået, er svært at sige, men det er vel ikke helt utænkeligt at der kan være tale om en videreudvikling af udtrykket *planke den*. Dette udtryk forklares af Ordbog over det danske Sprog (bd. 16, 1936) som 'på ulovlig vis skaffe sig adgang ved at kravle over eller op på et plankeværk', fx *Folk i Tusindvis "plankede den" for at komme til at se Landskampen England-Skotland* (Dagens Nyheder 27.4.1933). Man kan altså forestille sig en betydningsudvikling fra 'kravle over et plankeværk' over 'skaffe sig adgang på ulovlig vis; snyde sig ind til noget' til slet og ret 'snyde, stjæle'.

JNJ

[Til indholdsfortegnelsen](#)

På den anden side (set)

Spørgsmål: Jeg synes efterhånden at alle siger *på den anden side set*. Skal det ikke bare være *på den anden side*?

Svar: Jo, det er i hvert fald den eneste formulering man finder i ordbøger som *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi* (3. udg., 2005), *Den Danske Ordbog* (bind 5, 2005) og *Erik Bruun: Dansk Sprogbrug* (2. udg., 1995). Men varianten med *set* er ganske rigtigt blevet ret udbredt, både i skrift og i tale, jf. fx

På den anden side set er den solhungrende dansker også symbolet på, at livet går videre, uanset hvilke stormstyrker ødelæggelsen og døden udsætter os for (Politiken 13.11.2005).

Det var med skepsis, at jeg installerede Agent Hugo på harddisken. Men på den anden side set føltes det lidt som et gensyn med en gammel ven. Både han og jeg var smarte dengang i 80erne .. (Berlingske Tidende 7.1.2006).

Formuleringen *på den anden side set* kan opfattes som en sammenblanding af to udtryk. Første del er naturligvis vendingen *på den anden side*, mens det er mere usikkert hvorfra anden del stammer. Sandsynligvis er der tale om afsmitning fra udtryk som *set med andre øjne* og *set fra et andet synspunkt*, der jo har nogenlunde samme betydning som *på den*

anden side. Hvad angår formen, kan der være tale om indflydelse fra udtryk som *teoretisk set*, *logisk set*, *grammatisk set*, *sådan set* og lignende.

I talesproget mener vi ikke der er grund til at undgå *på den anden side set*. Men i mere formelt skriftsprog er det nok stadig det sikreste at bruge den traditionelle formulering *på den anden side* - uden *set*.

JNJ

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Blæsetunger

I martsnummeret af Nyt fra Sprognævnet kunne man læse om *snabelfløjter* og *ryslere* som navne for papirfløjter der ruller ud, og som børn elsker at trutte i, fx til nytår. De kan imidlertid også hedde *blæsetunger*. Dette navn stod der på pakken jeg selv købte en af de sidste dage i 2006.

IEM